

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

УКРАЇНА

ПЕРЕХІДНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Нові інструменти фінансування під майбутній врожай. Бразильський досвід впровадження системи CPR. Можливості та реалії для України.

ЖОВТЕНЬ 8, 2010– ЧЕРВЕНЬ 8, 2011

Грудень, 2010

Цей документ підготовлений для Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) Інститутом Розвитку Аграрних Ринків (ІРАР) в рамках проекту "Перехідна підтримка сільськогосподарської політики"

Резюме.

Бразильський досвід запровадження CPR (Gedula de Produto Rural) свідчить про можливість впровадження такого фінансового інструменту для сільськогосподарських товаровиробників України з метою отримання додаткових кредитів під заставу майбутнього врожаю.

Значною мірою успіх роботи цієї системи у Бразилії був обумовлений спрощеною системою звернення стягнення у випадку невиконання укладеної угоди за договором CPR.

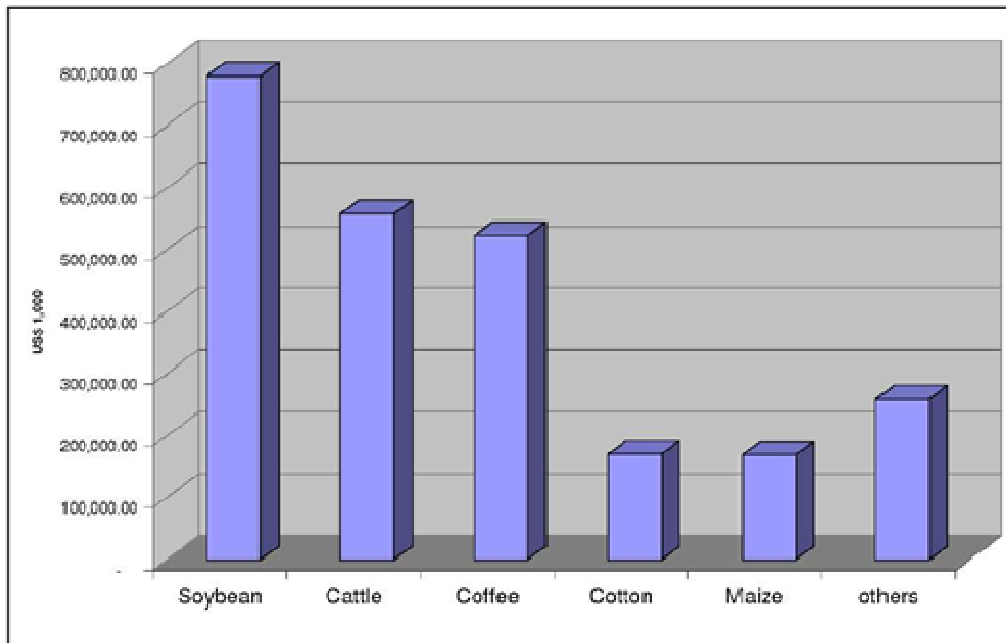
На основі законодавства та практики Бразилії щодо запровадження CPR Європейський Банк Реконструкції і Розвитку (ЄБРР), Міжнародна Фінансова Корпорація (МФК) та Агентство США з Міжнародного Розвитку об'єднали зусилля з метою забезпечити розробку та прийняття законодавства подібного до бразильського у Росії та Україні.

В умовах України з урахуванням бразильського досвіду розглядається варіант впровадження нових договірних зобов'язань між сільськогосподарськими товаровиробниками та інвесторами (кредиторами) у формі зобов'язань, забезпечених заставою сільськогосподарської продукції під майбутній урожай (далі - ЗЗЗ). Це дозволить сільськогосподарським товаровиробникам в умовах обмеженості доступу до кредитних ресурсів, отримати через новий фінансовий інструмент - готівкові кошти (за рахунок банківського кредитування, в тому числі державного банківського кредитування таких операцій під невисокі відсотки (6-8%), а також матеріально-технічні ресурси (насіння, добрива, засоби захисту рослин, паливо, інші) від інвесторів (кредиторів) під заставу їхнього майбутнього врожаю сільськогосподарських культур, насамперед зернових, соняшнику.

У перспективі такий інструмент може бути поширений й на інші види сільськогосподарської продукції, зокрема велику рогату худобу.

1. Бразильський досвід щодо запровадження CPR

Бразилія у 80 та 90 роки минулого століття пережила декілька фінансових криз. Недоступність фінансових кредитних ресурсів (відсутність у сільській місцевості банківських структур, високі ставки, а також відсутність альтернативних джерел фінансування) негативно позначилася на сільськогосподарській діяльності. Тоді сільськогосподарські підприємства разом з Урядом Бразилії прийшли згоди щодо запровадження нового фінансового інструменту, ініціатором якого став Банк Бразилії. Суть ідеї полягала в тому, щоб створити кредит, який здатний замінити терміновий контракт, який використовувався торговими компаніями, на авансові покупки товару. Основними бенефіціарами є виробники сої, кави і великої рогатої худоби.

Source: Banco do Brasil

Рис.1. Обсяги залучення кредитів в розрізі видів сільськогосподарської продукції у Бразилії

Застосування CPR стимулювало експорт сільськогосподарської продукції Бразилії. В даний час Бразилія є найбільшим у світі експортером сої, цукру, яловичини, кави, апельсинового соку і тютюну. Крім того, це другий за величиною експортер соєвого шроту, курей, соєвої олії, і займає четверте місце за експортом свинини, кукурудзи і бавовни.

Починаючи з 1994 р. у Бразилії успішно функціонує фінансовий інструмент у вигляді розписок-договору CPR (Gedula de Produto Rural), які представляють собою обіцянку постачати сільськогосподарську продукцію у майбутньому в заміну отримання ресурсів (фінансових чи товарних) вже сьогодні для ведення сільськогосподарської діяльності.

Договори CPR можуть також містити забезпечення, що надається кредитору.

CPR є подібним до форвардного контракту і розглядається як інструмент, який включає дві складові:

- 1) як боргове зобов'язання, за яким передбачається поставка певної кількості і якості продукції (товарний CPR) чи грошей (фінансовий CPR);
- 2) виконує функцію гарантії, що емітент існує, оскільки утримувач CPR має право на урожай наступного року, у випадку, коли розрахунки не відбулися у поточному році в силу різних причин (насамперед, загибелі врожаю).

Отже, через механізм договору CPR сільськогосподарські товаровиробники (чи їх об'єднання, зокрема - кооперативи) продають сільськогосподарську культуру до збору врожаю (під заставу майбутнього врожаю), отримуючи грошові чи товарні ресурси, необхідні для виробництва цієї продукції і беруть на себе зобов'язання поставити певну кількість в певний термін та місце за визначеною ціною.

Завдяки використанню такого інструменту у Бразилії обсяги кредитування аграрного сектору щорічно складають 5 млрд. доларів США.

Схема функціонування CPR у Бразилії представлена на Рис. 2.

Рис. 2. Схема застосування CPR під майбутній урожай у Бразилії

Схема застосування CPR під майбутній урожай у Бразилії показує, що сільськогосподарські підприємства, отримують банківський кредит під заставу урожаю ще у полі (під майбутній урожай), укладаючи при цьому договір-зобов'язання. При цьому відбувається тісний контакт кредитора з фермером – емітентом CPR (обізнаність про його операції, середню урожайність в певному регіоні, потенційні можливості щодо урожайності тощо.). Така система дає можливість відстежувати стан майбутнього врожаю - майнову заставу, яка пов'язана з іменем та землею власника через реєстрацію CPR і постійний моніторинг незалежними агентами або безпосередньо кредиторами заставленого врожаю. Постійний детальний моніторинг відбувається обов'язково на усіх етапах, зокрема відвідування поля перед посівом, потім регулярне відвідування (зазвичай один раз на місяць), а у період збору врожаю взагалі відбувається 24-годинний нагляд з метою бути поряд з товаром, якщо станеться випадок настання дефолту емітента-фермера.

Ключовим фактором успіху CPR у Бразилії є проста система звернення стягнення: рішення про стягнення приймається протягом 24–48 годин. Ще один важливий фактор - неможливість застосування умов форс-мажору до CPR. Отже, позичальник має дуже обмежені можливості заперечення /оскарження такого рішення про звернення стягнення.

Також фермерам не обов'язково страхувати майбутній урожай тому, що якщо з якоїсь причини виробленої продукції буде недостатньо для покриття боргового зобов'язання, тоді застава діє у наступному маркетинговому році, тобто залишається в силі до моменту повного погашення боргу.

CPR розглядається як розписка (договір), що підтверджує зобов'язання боржника на користь кредитора. Наприклад, фермер вирощує сою, відповідно до договору він має продавати її у жовтні (форвардна угода) з поставкою після збору врожаю (у квітні). При цьому засоби виробництва для вирощування сої сплачуються у місцевій валюті, а ціни на сільськогосподарську продукцію зазначені у доларах США. Кредит, як правило, заключається на термін 150-180 днів. Тому заставна ціна може суттєво відрізнятись від ринкової ціни. Вона залежить від стану поля, а також ситуації на ринку. Як правило, бразильські фермери отримують меншу ціну, ніж передбачувана ринкова ціна.

Оплата майбутнього врожаю відбувається в два етапи: 1- перший, коли сплачується частина передбаченої суми і фіксується заставний тоннаж зерна, 2-другий – після збору врожаю зерна - повний розрахунок. При заключній оплаті за зерно враховуються ринкові ціни, які діють на момент розрахунку.

Проте, досвід Бразилії свідчить, що без державної підтримки запровадження такого інструменту нереально. У Бразилії з CPR найбільш активно працює Банк Бразилії, через який Уряд стимулює використання CPR та, який, в свою чергу, аналізує кредитну спроможність виробника і визначає на яку суму може надаватися кредит. При цьому кредитор здійснює інспекцію, маючи повний доступ до поля, на якому вирощується закладений майбутній врожай. При необхідності здійснюється оцінка регіональних ризиків, які обумовлені природними умовами.

Досвід Бразилії засвідчує, що базовою основою для впровадження CPR є сильна підтримка з боку держави. Тільки тоді:

- CPR допоможе усім учасникам ланцюгу у збільшенні фінансових можливостей для їх діяльності.
- CPR дає велику гарантію/забезпечення для трейдерів, ніж звичайні види угод.
- Фермери можуть отримати додатковий кредит шляхом використання своєї с/г продукції як гарантії оплати.
- CPR підвищує довіру до сектору агробізнесу.
- CPR сприяє стійкому росту навіть на ринках з високим ступенем ризику.

2. Підходи до запровадження бразильського досвіду в Україні

Досвід Бразилії може бути корисним для українських товаровиробників з огляду на те, що він дозволить залучити додаткові кредитні ресурси (фінансові чи товарні), використовуючи свою сільськогосподарську продукцію як гарантію оплати під заставу майбутнього врожаю.

Для сільськогосподарських товаровиробників запровадження CPR дозволить продавати сільськогосподарську продукцію під заставу майбутнього врожаю, зменшує залежність від субсидованих кредитів, покращує процес довгострокового планування господарської діяльності.

Такий механізм може бути вигідним не тільки сільськогосподарським товаровиробникам, але й іншим учасникам ринку. Так, за його допомогою переробні підприємства матимуть можливість знизити ризики щодо не поставок продукцію, а виробники засобів виробництва можуть отримати гарантію стосовно оплати за поставлені ресурси.

На сьогодні правове регулювання режиму державних заставних закупівель здійснюється відповідно до законів України «Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про державну підтримку сільського господарства України». Так, статтею 8. Закону України «Про зерно та ринок зерна» встановлено, що суб'єктами державних заставних закупівель зерна є сільськогосподарські товаровиробники, зернові склади, Аграрний фонд та інші суб'єкти державних заставних закупівель зерна, визначені чинним законодавством. Абзацом першим підпункту 12.2.1 пункту 12.2. статті 12 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено, що Аграрний фонд (далі - кредитор) надає бюджетну позику виробнику зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання (далі - позичальник), під заставу такого об'єкта, що оформлюється переданням кредитору подвійного складського свідоцтва. Зазначені закони не пов'язують можливість отримання бюджетної позики виробником зерна з необхідністю мати у власності або користуванні земельну ділянку сільськогосподарського призначення для виробництва сільськогосподарської продукції.

Слід зазначити, що бюджетна позика із застосуванням режиму державних заставних закупівель зерна надається Аграрним фондом виробникам зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання, щороку у період з 1 липня поточного року до 1 квітня наступного бюджетного року під заставу такого об'єкта в межах коштів, передбачених у державному бюджеті, але не менше 80 відсотків розміру мінімальної інтервенційної ціни. При цьому Аграрний фонд забезпечує ведення обліку зерна, що надійшло як застава відповідно до кредитного договору (рис. 3).

Рис.3. Схема механізму отримання бюджетної позички під заставу наявного зерна.

Таким чином, сільськогосподарське підприємство за таким механізмом може отримати бюджетну позичку **під заставу наявного зерна**, тоді як бразильський досвід має за мету отримання товарного чи фінансового кредиту **під заставу майбутнього врожаю**.

В умовах України для запровадження CPR для початку, окрім правового врегулювання, необхідно визначити продукцію, яка може виступати предметом зобов'язань (крім зерна, плодів зернових, зернобобових та олійних культур), підготувати фахівців, передбачити механізми реєстрації таких зобов'язань. Також необхідно підготувати положення про проведення конкурсів на визначення регіональних експертних установ, що будуть здійснювати експертизу та провести такі конкурси до моменту створення Державного реєстру виданих CPR.

Як показав досвід Росії, можна зіткнутися з низкою перепон на шляху впровадження CPR в Україні, зокрема:

1. На початковому етапі - нерозуміння принципів роботи цього інструменту.
2. Слабкий розвиток системи страхування сільськогосподарського виробництва.
3. Слабкий розвиток, неготовність правової системи в цілому в Україні.
4. Слабкий розвиток, неготовність судової системи України, зокрема, щодо швидкості прийняття рішень.
5. Слабкий розвиток, незрілість інституту виконання судових рішень.
6. Можливість регіональних органів влади в певній мірі впливати на рішення судів та інших офіційних організацій.
7. Відсутність єдиної консолідованої і достовірної бази даних по господарствах (площі, урожайність і т. д.), єдиного реєстру земельних ділянок та прав на них
8. Бажання сільськогосподарських товаровиробників здійснювати спекуляції продукцією замість фіксації певного рівня доходності.
9. Високий рівень закредитованості сільськогосподарських товаровиробників (це для Росії).
10. Слабкий розвиток інфраструктури ринку, зокрема логістики.

3. Законодавчі підходи до запровадження зобов'язань, забезпечених заставою (ЗЗЗ СГ) в Україні

За результатами опрацювання матеріалів, підготовлених ЄБРР, МФК та представників аграрного бізнесу група експертів Інституту розвитку аграрних ринків та Центру комерційного права підготували законопроекти щодо розвитку інституту застави рухомого майна з метою створення сприятливих умов для кредитування сільськогосподарських товаровиробників, насамперед постачальниками сировини, матеріалів тощо.

Метою проекту Закону України «Про деякі зобов'язання, забезпечені заставою сільськогосподарської продукції» є запровадження системи використання зобов'язань, забезпечених заставою сільськогосподарської продукції (ЗЗЗ) як захищеного механізму кредитування виробників сільськогосподарської продукції. Тобто, укладається договір,

який у письмовій формі фіксує безумовне зобов'язання боржника здійснити дії, пов'язані з розпорядженням речами, визначеними родовими ознаками, яке забезпечується заставою.

Відповідно до положень законопроекту, укласти 333 дозволяється лише для оформлення зустрічних зобов'язань боржника за фактично надані йому грошові кошти, поставлені товари, виконані роботи та надані послуги.

Органом, який координує діяльність інших органів державної влади щодо регулювання порядку та сфери застосування 333 визначено Міністерство аграрної політики і продовольства України.

Уряд України розробляє та реалізовує державні програми кредитування сільськогосподарських виробників, використовуючи 333.

Відповідно до форми вираження зобов'язань, 333 поділяються на товарні та фінансові.

Товарні 333 фіксують безумовне зобов'язання боржника здійснити поставку узгодженої продукції узгодженої якості та кількості у фіксованому місці та на фіксовану дату.

Фінансові 333 фіксують безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої пов'язується з купівельними цінами на узгоджену продукцію узгодженої якості та кількості в погодженій сторонами торговій організації на вказану дату у майбутньому.

Боржниками за 333 можуть виступати особи, що мають виключне право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або виключне право користування нею на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції.

У разі якщо земельною ділянкою володіє кілька співвласників або користується кілька співкористувачів, 333 укладається ними спільно. Особи, що спільно уклали 333, несуть солідарну відповідальність за невиконання своїх зобов'язань з цього договору. Укладення 333 як боржником особою, що володіє земельною ділянкою на праві користування підлягає погодженню з власником або власниками такої земельної ділянки.

Пропонується форма 333, яка містить наступні обов'язкові реквізити:

1. Назву – «Безумовне зобов'язання, забезпечене заставою сільськогосподарської продукції»
2. Порядковий номер виданого боржником 333;
3. Дата та місце складення;
4. Ім'я боржника, його місце реєстрації, ідентифікаційний код – для фізичних осіб;
5. Назва, адреса місцезнаходження, код ЄДРПОУ – для юридичних осіб;
6. Відомості про земельну ділянку, на якій вирощується продукція, та про документи, що посвідчують виключне право власності на неї або виключне право користування нею;
7. Безумовне зобов'язання:
 - здійснити поставку - у товарних 333;
 - оплату – у фінансових 333;
8. Назва продукції, її кількість, якість, узгодження формул перерахунку кількості у зв'язку з різною якістю поставленої продукції.

9. Місце поставки на умовах EXW (франко-завод за правилами Інкотермс 2000) – лише для товарних ЗЗЗ
10. Спосіб сплати грошових коштів - для фінансових ЗЗЗ.
11. Дата виконання боржником зобов'язань з поставки або оплати
12. Назва експертної установи, що вирішуватиме спори щодо якості у разі їх виникнення - у товарних ЗЗЗ;
13. Застереження про набрання ЗЗЗ сили після його нотаріального посвідчення та реєстрації
14. Застереження про недопустимість виконання поставки (оплати) частинами
15. Застереження про обов'язковість повернення ЗЗЗ кредитором в момент отримання виконання
16. Неустойка за порушення зобов'язання
17. Відомості про забезпечення ЗЗЗ заставою майбутнього врожаю:
 - назва продукції майбутнього врожаю, її кількість, якість, узгодження формул перерахунку кількості у зв'язку з різною якістю;
 - відомості про земельну ділянку, на якій вирощується продукція, та про документи, що посвідчують виключне право власності на неї або виключне право користування нею;
18. Застереження про право інвестора задовольнити вимоги шляхом оборення у власність предмету застави з врахуванням черговості ЗЗЗ;
19. Застереження про право інвестора інспектувати земельну ділянку, вказану в ЗЗЗ;
20. Підстави для дострокового звернення до стягнення на заставлене майно;
21. Розділ для вчинення переуступок

У разі переходу до іншої особи права власності чи права користування земельною ділянкою, вказаною в ЗЗЗ, така особа несе солідарну відповідальність за виконання ЗЗЗ, виданого всіма попередніми власниками чи землекористувачами. Перехід права власності чи права користування земельною ділянкою не зупиняє дію вказаної у ЗЗЗ застави майбутнього врожаю.

ЗЗЗ може фіксувати безумовне зобов'язання боржника здійснити дії, пов'язані з розпорядженням лише зерном в розумінні Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» та іншою сільськогосподарською продукцією, перелік якої може бути розширеним Міністерством аграрної політики України.

Якість продукції – предмет реальних ЗЗЗ визначається сторонами за взаємною згодою виходячи з чинних в Україні на день видачі ЗЗЗ класифікаторів.

Експертна установа, уповноважена вирішувати спори щодо якості продукції в зобов'язаннях з виконання товарних ЗЗЗ продукції, обирається за взаємною згодою боржником та інвестором з переліку установ, що відповідно до закону мають повноваження здійснювати експертизи якості такої продукції.

У разі, якщо на день виникнення спору щодо якості продукції така експертна установа не матиме відповідно до закону повноважень здійснювати потрібні експертизи, боржник та інвестор за взаємною згодою вправі обрати іншу експертну установа, яка має відповідні повноваження. У разі недосагнення сторонами згоди експертизи якості буде проводити експертна організація, визначена Міністерством аграрної політики України для проведення експертиз у відповідному регіоні.

Вартість експертизи покладається на сторону, яка на момент звернення до експертної установи неправильно оцінювала якість продукції – предмету реального ЗЗЗ.

Формули перерахунку кількості товару, що підлягає поставці за товарним ЗЗЗ у зв'язку з відмінною якістю поставленої продукції узгоджуються сторонами за взаємною згодою. Міністерство аграрної політики України розробляє методичні рекомендації для здійснення таких перерахунків.

Виконання зобов'язань з поставки продукції за товарними ЗЗЗ здійснюється на умовах EXW (Інкотермс 2000), при цьому вартість зберігання продукції до дати виконання ЗЗЗ покладається на боржника, а після спливу зазначеної дати – на інвестора, що отримує виконання за ЗЗЗ. В момент отримання продукції інвестор зобов'язаний повернути оригінал ЗЗЗ, про що на ньому робиться напис «Виконано».

Сплата грошових коштів за фінансовими ЗЗЗ здійснюється на умовах відкличного акредитиву на узгоджених сторонами умовах, при цьому невід'ємною умовою отримання інвестором коштів є повернення оригіналу ЗЗЗ, на якому робиться напис «Виконано».

Невід'ємною складовою ЗЗЗ є забезпечення зобов'язань заставою майбутнього врожаю, з розпорядженням продукцією пов'язуються дії боржника. Розмір застави повинен бути не менший за розмір зобов'язання за ЗЗЗ, а умови застави – передбачати можливість інвестора обернути у власність предмет застави в рахунок погашення зобов'язання боржника. Умови ЗЗЗ можуть включати відсилання до інших договорів, якими боржник забезпечує виконання свого зобов'язання.

У разі невиконання боржником зобов'язань за ЗЗЗ у вказаний у ньому строк інвестор вправі у будь-який момент звернутися за вчиненням виконавчого напису до нотаріуса та в примусовому порядку отримати від боржника виконання за ЗЗЗ та неустойку. Наявність у інвестора ЗЗЗ без відмітки про його виконання є достатнім підтвердженням безспірності його вимоги.

Інвестори (кредитори) за ЗЗЗ мають переважне право відносно прав інших осіб на задоволення своїх вимог за рахунок предмету застави ЗЗЗ.

Інвестор (кредитор) за ЗЗЗ, який був виданий раніше, має переважне право на задоволення своїх вимог за рахунок предмету застави ЗЗЗ відносно прав інвесторів за іншими ЗЗЗ, які були пізніше видані тим самим боржником щодо тієї самої продукції.

Інвестор за ЗЗЗ, який був виданий раніше, вправі задовольнити свої вимоги за ЗЗЗ за рахунок майна інвесторів за пізніше виданими боржником ЗЗЗ щодо тієї самої продукції, якщо такі інвестори отримали від боржника виконання за ЗЗЗ раніше, ніж він.

У разі якщо інвестор отримав ЗЗЗ від попереднього інвестора шляхом вчинення напису про передачу, він має право задовольнити свої вимоги за рахунок майна такого попереднього інвестора або будь-якого з попередніх інвесторів, що знаходяться вище його імені в списку передавальних написів, якщо в тексті передавального напису ЗЗЗ не міститься застереження «без поруки». В випадку якщо попередній інвестор виконає зобов'язання за ЗЗЗ за рахунок власного майна, до нього переходять права інвестора за ЗЗЗ.

За невиконання зобов'язань, оформлених ЗЗЗ, боржник несе відповідальність незалежно від наявності його вини, дії обставин непереборної сили чи випадкового збігу

обставин. Цивільна відповідальність боржника за невиконання зобов'язань, оформлених ЗЗЗ, полягає в обов'язку сплатити інвестору неустойку, розмір якої визначається сторонами на момент складення ЗЗЗ, але не повинен перевищувати розмір вказаної в ЗЗЗ застави. Крім того, боржник може нести цивільну відповідальність в інших формах, в порядку і на умовах, передбачених законодавством України. За невиконання зобов'язань за ЗЗЗ боржник несе кримінальну відповідальність в порядку та на умовах, передбачених законодавством України.

Зобов'язання з ЗЗЗ починають діяти з моменту нотаріального посвідчення ЗЗЗ та діють до повного їх виконання. За згодою сторін, а також в окремих передбачених законом випадках дата виконання зобов'язань за ЗЗЗ може бути перенесена на наступний маркетинговий рік.

Оскільки заставою виступатиме майбутній урожай, виключно важливим для розвитку запропонованого механізму є створення умов для того, щоб кредитор у разі порушення зобов'язання мав би змогу одержати ефективно та швидко задоволення вимог за рахунок заставленого майна.

Пропонується, що процедура набуття заставодержателем у володіння заставленого рухомого майна у разі порушення боржником зобов'язань передбачає право інвестора звернутися до нотаріуса, виконавчого напису якого достатньо для примусового отримання від боржника виконання за зобов'язаннями.

Нині фахівцями ІРАР продовжується робота над розробкою проекту Закону України «Про деякі зобов'язання, забезпечені заставою сільськогосподарської продукції», зокрема в частині запровадження фінансових CPR. Це потребує додаткового більш глибокого вивчення системи фінансових інструментів, які були запроваджені у Бразилії, а також проведення розрахунків можливих наслідків та ризиків для всіх учасників ринку сільськогосподарської продукції в Україні.